

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S. D. P. 13

Coll. No. 167

Title Ullasgi

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 167 Subject : Vedant

Title : Uttaranga

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.3" x 4.1" Extent : 18 fol.

Language : Sanskrit Script : Devanagari

Remarks : Complete

गताधारपत्र १०
॥ साधवानंदस्पेदंपुस्तकं ॥

मस्तुप्रमाणे । त्रीतिनाध्याये । ब्राह्मसूत्रदर्शनादे
कादंशैवमुच्यते । शिवसूत्रदर्शनादेकं निमित्तं वे
दमर्थाविदुः । यदायदेवोन्नागतिं नदेदं जेहने
नगह । यदास्वपतिर्गतात्मा नदाविशु
निजाकति २

॥०॥ ॐ नमः श्री वृत्तिहाय ॥ अर्जुनो वाच ॥ याद त निष्कलं ब्रह्म व्यो मातीतं नि
रंजनं । अप्रामयमविज्ञयं विनाशोत्पत्तिवर्जितं । १ केवल्यं कवलं शांतं शुद्ध
मर्त्यं तनिर्मलं । काराणं योगनिर्मुक्तं हउसाधनवर्जितं । २ नी वारायस्थितं
शूद्रमं ज्ञानज्ञस्वरूपकं । तद्गुणादवमुच्यं त विज्ञानं ब्रूहाकशावा ॥ श्री
नमवाचवाच ॥ माधुपार्थ महाबाहो बुद्धिमानसि पांडव । यन्मां पृच्छसि तवा
र्थं त्रिशेषं उक्त्वा म्यहं । ४ आत्ममैतस्य हंसस्य परस्य रसमच्ययात् । तावेन
गतकायणिं वनात्तेवामवच । ५ शरीरिणा मोज्ज्याज्ज हंसं च परदश

न॥ हंसा हंसा हरं विवकटच्छंतवतः परं। हतद्विधानकरं प्राप्य दहान्मराज
मनी॥ काकी मुखं कका रं तं मकाराश्च तनाधृति॥ उकारस्य उल्लस्य कायस
प्रतिपद्यत॥ तिष्ठन् गच्छन् स्वकार्या यकासु स्वीकरणं परं॥ सर्वकालप्रया
गणमहस्यायुर्न वेन्नरः। यावत्पथ्येऽवगाकारं रवगाकारं विवितयेत्। एव
मध्ये ऊरुचात्मानं आत्मा मध्ये च खं ऊरु। आत्मानं स्वमयं ऊवान किं विदेषि
तयेत्॥ १०॥ स्थिरबुद्धिरसंमूढा ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः। खं ब्रह्मसु ख्यराष्ट्रं
वाक्यतीनं माहेश्वरं॥ ११॥ बिंदुः स्वकारमात्मानं खमुक्तं प्राज्ञरव्ययं। रसनाश्व

नमध्वस्तं हज्जाराणपीडितं॥१२॥ काकी ऊर्ध्व उदाकारं ज्ञात्वा मुचेत बंधनात्
 बह्व्योमिच्छितं नित्यं नामाद्यच प्रतिष्ठितं॥१३॥ निष्कले तं विज्ञानी यात्यहमिरहि
 तं शिवं॥१४॥ शैख दशां च ताः समुक्तः प्राञ्ज रव्ययं॥१४॥ बह्व्योमिच्छितं नित्यं
 नाशये च प्रतिष्ठितं॥ निष्कले तं विज्ञानी यात् आसायत्र लयंगतः॥१५॥ पुट
 दयविनिर्मुक्तो वार्यु यत्र प्रलीयात्॥ तत्र संसृमनः कृत्वा ध्यायेत्तार्थतः २
 मीश्वरं॥१६॥ प्रमाशून्यं मनः शून्यं बुद्धिः शून्यं निरामयं॥ सर्वशून्यं स्वमात्मा
 नं समाधि सुखं लभात्॥१७॥ विशुन्यं यो विज्ञानी यात् स उच्येत बंधनात्

स्वयमुच्चरात देही दहेत्यन्ता समाधिना॥१८॥ निष्कले तं विज्ञानी या सै साररहि
 तं शिवं॥ मात्रा शास्त्र न रहितं स्वरव्यं जने वर्जितं सर्वं विदुना दक्यातीतं यस्तं
 वेदसाविदवित॥१९॥ प्राप्ते ज्ञाने च विज्ञाने ज्ञये च रुदिसंस्थिता॥२०॥ ज्ञा तप
 देहहेन योगो निवधराणा॥२०॥ वदादोयः स्वरः प्रोक्तो वदात्तच प्रतिष्ठितः॥ त
 स्पष्ट कृतिनीनस्पयः परः परमेश्वरः॥२१॥ नावाथी उच्येत्तावद्यावत्पारं न
 कृति॥ उत्रीर्य पारपर्यंतं नावया किंप्रयोक्तुने॥२२॥ यथमभ्यस्य मेधवी ज्ञानवि
 ज्ञानचक्षुषा॥ पराननिवधनाथी त्यजेद्भयमशेषतः॥२३॥ उक्ता हस्तो यथा

कश्चिद्ब्रह्ममादायतत्याजत। ज्ञानेन ज्ञेयमात्रोक्तपश्चाज्ज्ञानं परित्यजेत् ॥ २४ ॥
 या मृत्तनट्टस्य पयसा किं प्रयोजनं। एवं तत्र पदद्वयवादे नस्ति प्रयोजनं।
 २५ ॥ ज्ञाना मृत्तनट्टस्य कृतकृत्यस्य योगिनः ॥ नेवास्ति किं विकर्तव्यं अस्ति
 च न सतत्र वित् ॥ २६ ॥ तेन क्षरामिवोक्तं न दीर्घघटानि नादवत् ॥ अवाग्नेप्रण
 वा स्यायं यस्तं विदमविद वित् ॥ २७ ॥ आत्मानमरणिं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिं ॥ ३
 ध्याननिर्मथनात् ॥ तदेव पश्चाद्विदुर्भवत् ॥ २८ ॥ विदुर्मायिनिर्जदेव पश्ये
 दत्तं तन्निर्मलं ॥ तादृशं परमं रूपं स्मरत्यर्थं अनन्यनाक् ॥ २९ ॥ हर ॥ ३० ॥

पिनहरच्छपिंडसुः पिंडवर्जितः ॥ अमलः सर्वदा देही सर्वव्यापी निरंजनः ॥ ३१ ॥
 कायश्चापि न कायसुः कायसुोपि न जायते ॥ तत्र मध्ये यथा ते लं दीर मध्ये य
 था हृतं ३१ पुष्प मध्ये यथा गंधं फल मध्ये यथा रसः ॥ काष्ठाग्निप्रकाशो नैव
 आकाशो वायुमुच्चरन् ॥ ३२ ॥ तथा सर्वगतो दहीदह मध्ये व्यवस्थितः ॥ काय
 सुोपि न कायसुः कायश्चापि न बाधते ॥ ३३ ॥ कायसुोपि न भुंजानः कायसुो
 पिन लिप्यते ॥ मनसुो योगिनां दहो दह मध्ये व्यवस्थितः ॥ ३४ ॥ मध्यसुं मन म
 ध्यसुं मनसुं दहवर्जितं ॥ मनसा मनसा लोका स्वयं सिध्यंति यागिनः ॥ ३५ ॥

आकाशमानसं कृत्वा मनः कृत्वा निरा मयं। निष्कलं तं विजानीया समाधिस्तु
 लक्षणी॥३६॥ योगादृतरसं पीवा वायुनदः सदा सुखी। रमयत्यात्मनानित्यं समा
 धिर्मुत्तुना न॥३७॥ ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यमधः शून्यं स्वमात्मकं। सर्वशून्यं स्वमा
 त्मानं समुक्तो नात्र संशयः॥३८॥ विशून्यं यो विजानीया तस्य मुच्येत वैभवात्।
 शून्यजावितजावात्मा सर्वपापैः प्रमुच्येते॥३९॥ अर्जुन उवाच॥ अदृश्ये जावे
 ना नास्ति दृश्यमानं विनश्यति। अरूपमस्त्वं ब्रह्म कथं ध्यायेति योगिनः॥४०॥
 श्रीनृगवाच उवाच॥॥ ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यमधोः शून्यं स्वमात्मकं। सर्वशून्यं स्व

मात्मानं समाधिस्तु लक्षणी॥४१॥ अर्जुन उवाच॥ सात्त्विकस्याप्यनित्यं च नि
 रायं वस्य शून्यता। उन्नयो रपि दोषवा कथं ध्यायेति योगिनः॥४२॥ श्रीनृगवाच
 उवाच॥ अदृश्यं निर्मलं कृत्वा चित्तवित्तार्थनामयं। अहमकमिदं सर्वं इति परेषु
 त्परं सुखं॥४३॥ अर्जुन उवाच॥ अदृशस्मिन्मात्राणि सर्वविदुः समाश्रिताः वि
 दुर्निधतिनादनसनादः कन प्रियति॥४४॥ श्रीनृगवाच उवाच॥ अनाहतस्य
 शब्दस्य तस्य शब्दस्य यो धनिः। धामरं तर्गतं योतिः प्रीतिरं तर्गतं मनः॥४५॥ त
 मनो विनये यांति तद्दिक्षाः परमं पदं॥ नापि मूलस्थितं पद्मं नालतस्य द

शांति लं॥४६ कोमलं तस्य तं नालं निम्नं पद्ममक्षे मुखं। कदली पुष्पसंकाशं
 चंद्रकांतिसममभं॥४७ विशालदलसंघर्षं चारुहासं सुनिर्मलं। उकारधनिना
 दनवायुः संहारांतिकं। निरालंबं समुद्रिष्यन्ननादानयंगतं॥४८ अर्जु
 न उवाच। मितपंचामिकेदाह गते पंचसु पंचधा प्राणैर्विभुक्ता दह उध
 र्माधर्मौ क्लृप्तौ॥४९ श्रीभगवानुवाच॥ धर्माधर्मौ मनस्येव। पंचभूता ५
 तियानि च। ईदियाणि च पंचैता यवान्ये पंचादवताः॥५० तद्येव मनसा सर्वा नि
 त्यमवाप्तिमानि न गंजीवेन सह गच्छंतियावत्तत्रैव न विंदति॥५१ अर्जुन उवाच॥

छावरं जंगमं विवयकिं विज्जगति स्थितं। जीवा जीवति जीवनमजीवः केन जी
 वति॥५२ मुखनासिकयोर्मध्ये प्राणः संचरति यदा। आकाशं पिबति वायुः स जी
 वस्तेन जीवति॥५३ ब्रह्मांडव्यापिनं व्योम व्योम्राचयेष्टितं जगत्। अतर्बहि
 श्चतस्रो मकथं दहो निरंजनः॥५४ आकाशो नावकाशस्यादाकाशव्यापि
 तं विद्यते। आकाशस्य गुणः शास्त्रानिः शब्दब्रह्म उच्यते॥५५ अर्जुन उवा
 च। हे तात त्वं तावुजि कानां मास्यदं यत्र दृश्यते। अक्षरवैकृतस्तेषां क्षरं च
 वर्तते सदा॥५६ श्रीभगवानुवाच॥ अधोऽयमव्यंजनमस्य रं वच्च तावुके

गोष्टमनासिकं वाच्यारफहोतं हरमूष्मवर्जं तदहं न हरत कदाचित् ॥ ७ ॥
 उर्जुन उवाच ॥ ज्ञात्वा सर्वगतं ब्रह्म सर्वभूताधिवासिनं ॥ इन्द्रियाणां निरोधेन कथं
 सिध्यति योगिनः ॥ ८ ॥ इन्द्रियाणां निराधनादाह पश्येति मानवाः ॥ दाहनाष्ट
 ऊता बुद्धिबुद्धौ न हे ऊता ऊता ॥ तावादव निराध्वं यावन्न वेन विंदति ॥
 पश्येन्न व न व छद ऊता दाह प्रवृत्तिघटिका इवा एव वा ह्ये न शुद्धि न च तं शु ६
 चि न विंदति ॥ ९ ॥ अत्यंतमि मूर्खो दहो देही वात्यंत निर्मलः ॥ उभयो रंतरं ज्ञा
 वा कस्य रौ चं विधीयता ॥ १० ॥ इति उन्नरगीता सुोपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्री कृष्णा उर्जुनसंवादे प्रथमाध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ज्ञात्वा
 सर्वगतं ब्रह्म सर्वज्ञं परमेश्वरं ॥ अहं ब्रह्मेति निर्दिष्टं प्रमाणं तत्र किं न वेत् ॥
 ६२ ॥ जगन्नुवाच ॥ यथा जले जलं क्षिप्तं क्षीरक्षीरं हृतं हृतं ॥ अविशेषी भावत
 यजीवात्मा परमात्मनि ॥ ६३ ॥ जीवः पारागतादात्म्यं सर्वगं ज्योतिरीश्वरं ॥ प्रमाणां
 लक्षणां ज्ञेयं स्वयमेवायं विदिना ॥ ६४ ॥ ज्ञानाग्ने न वति ज्ञेयं विदिवात ह्यणेन
 उ ॥ ज्ञानमात्राण्युच्येत किंपुन योगधारणा ॥ ६५ ॥ ज्ञानिनो दीपितो दह बुद्धिर्ब्र
 ह्मसमाश्रिता ॥ ब्रह्म ज्ञानाग्निना नित्यं दह्यन्मुपापातके ॥ ६६ ॥ आकाशवहू ह्य

शरीरमात्मानदृश्यत्तचंद्रवदंतरात्मा असौ च अबाह्यांतरनिश्चितात्माज्ञानध
र्षपश्यतिचांतरात्मा॥६७॥ यत्र यत्र स्माताज्ञानीयनवाक्चनमृत्युना यथा स
र्वगतं ब्रह्म तत्र तत्र तत्र यंगतः॥६८॥ शरीरं व्यापितं येन नुवनातिचउद्देशः। नि
श्चतो निर्मलो देही सर्वव्यापी निरंजनः॥६९॥ मुक्तुर्नमपियोगस्थः नाशायं मन
मात्रपि सर्वं तत्र तिपात्मानं तस्य जन्मशतो ज्ञवं॥७०॥ दक्षिणे पिंगला नाडी ७
सूर्यमंडल गोचरा। दवयानमिति ज्ञया पुण्यकर्माविमारीती॥७१॥ इडा च वा
मनिश्चा सा सोममंडल गोचरा। पिटया नमिति ज्ञया सर्वेषां प्राणिनां रुदि

७२॥ उदस्य पृष्ठिभागास्मिन्वीणादंडख्यव्यादहनृत्। दीर्घास्ति मूर्द्धिपर्यंतं ब्रह्म
दंडाडितिकथ्यात॥७३॥ तस्यांतमुपिरंशुर्ह्रस्वब्रह्मदंडाडितिसूत्रिः। इडा पिंगलियोर्म
ध्ये सुषुम्णा सूर्यमंडाला॥७४॥ सर्वे प्रतिष्ठितं तस्मिन् सर्वगं विश्वतोमुखं। सर्व
मध्यगतं सूर्यासामानि परामश्वरः॥७५॥ नृत्तनो कदिशाक्षत्रः समुद्राः पर्व
ताचराः। दीपाश्च निम्नगावेलाशास्त्रविद्या कलाः क्षराः॥७६॥ स्वरोर्मत्राः उराणा
श्च उणान्येतानि सर्वत्राः। दीर्घा जीवात्मनामेषां क्षेत्रज्ञः प्राणवाहकः॥७७॥ सुषु
म्णा तर्गतं विश्वं तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितं। नानानाडी प्रसवगं सर्वं नृत्तांतरात्म

नि। ७८ ऊर्ध्वमधःशाखं वायुमार्गं सर्वगं। विसृजति सहस्राणि नाय-
 वायुगोचराः। ७९ कर्ममार्गं सकलातिर्येव-मुखि रात्मकाः। अधोऽर्धगतोऽसौ
 सुसर्वद्वाराणि राधयन्। ८० वायुना सहजं जीवाध्वं ज्ञानी मोक्षमवाप्नुयात्। अम-
 रावती प्रलाकस्मिन्मुखात् पूर्वतो दिशि। ८१ अग्नि लोकमथाग्नये च हस्ते
 जो वती प्रसी। या म्यां संयमिनी आत्रेयमलोकं प्रतिष्ठितं। ८२ सोम्यां पुष्पवती
 सोमवत्प्रलोकं च। वसतिः। वामकस्मिन् विज्ञयादहमाश्रित्य तिष्ठति। ८३ पा-
 दादधः शिवानंतं कालमिष्य च या तिका। अनामयमधाध्वं मध्यमं उर्वरिः

शिवं। ८४ अधःपादतलं विद्या तद्वत्पादं चापि तलं विदुः। वितलं पादसंघि च सु-
 तलं उर्ध्वमुच्यते। ८५ महातलं च ज्ञातुं स्यादहस्मादशेरमातलं। कारोतला तलं प्र-
 कंसं पातालं संज्ञया। ८६ पातालानामधो मूलानां गिनां फणिमंडलं। वह्नि-
 सर्वतलं नतः सर्वनुज्यतमं ज्ञतः। ८७ त्रुलोकं नातिदशं उर्वरलोकं च ऊर्ध्व-
 रुदयं स्वर्गलोकं च सूर्यग्रहविपर्यया। ८८ सूर्यसोमसनहवबुधशुक्रऊर्जा-
 गिराः मंदसप्तर्षयो ज्ञयाः। त्रुवोऽंतःस्वात्मिकज्ञतः। ८९ रुदयेकस्मिन् देही यस्मि-
 सर्वं सुखाय हं वदुःस्पपि महात्मकं ज्ञानात्मकं उक्तं वाक। ९० तस्मिन्नेकं च

बोर्मध्येसूक्ष्मस्यप्रतिष्ठितं। एवं ब्रह्मांडं निलयमस्मिदहप्रतिष्ठितं। एवं ब्रह्म
 ए१ अग्निनापि वाततोयं वायुनापि रसो धनिः। आकाशेनपि वेदायुं मन आका
 शमवचा॥ २॥ बुद्धिमोकारविज्ञैचक्षुर्ज्ञं परमात्मनि। उर्येच उर्यातीतेचशि
 वस्थानमनामये॥ ३॥ ग्रासश्च मलमात्राजायेत परमात्मनि। अहं ब्रह्म
 तिमां ध्यायेदकाशमनामसक्तम्॥ ४॥ सर्वतरति पाप्मानं तस्मिन्मशतोऽ
 वी॥ घटसंघतमाकाशं लीयमानघटयथा। लीयोऽत उद्यते चैव तथा जी
 वइहात्मनि॥ घटाकाशमिवात्मानं विलयं वान्ति तत्र तः॥ ५॥ सर्वगच्छन्निरीतं

ब्रह्मानालोकं नमो शयः॥ तापद्वर्षजतमायं एकपादस्थितानरः॥ ७॥ एकेन ध्म
 नयोगनकलात्तार्हति पाडशी॥ वाङ्मयसहस्राणि राजसूयशतानि च॥ एक
 ध्मनयोगनदन्निरावेधनं॥ ८॥ अर्नतकर्मशौचं वज्रपयस्तथायेव च॥ वि
 दाध्ययनतार्थगिया वक्तुं न विंदति॥ विदितं उपारतवे एक एवावु विंदति॥
 म्ययमुच्चरितदेहं ब्रह्मात्रनमो शयः॥ ९॥ चतुर्विदविदाविप्रश्चक्षुर्ब्रह्म
 न विंदति॥ वेदभारभराक्रांतः सखे ब्रह्मण गहजः॥ १०॥ पवित्रा चतुर्णा विदामध
 मं शास्त्राण्यनकशाः॥ नाहं ब्रह्म तियो विद्या तदवीपाकरसं यथा॥ ११॥ यथा

स्वरश्चंदनचारवाहीभारस्पवेत्तानुचंदनस्याएवंहि शास्त्राणिवक्तृन्यधीत्यत
 वंनजाननस्वरवद्वहति। ३ आहारनिशामयामेथुनेवमामान्यामतत्यशुप्रिनराणां
 ज्ञानंनराणामधिकोविशेषोज्ञानेनहीनाः पशुभिः समानाः ४ प्रातर्भूत्रपुरीषान्पा
 मध्यकेरुत्पिपासया। ५ दृष्ट्वाः कामतवाध्यं तज्जं तवोनिशिनिद्रया। ५ नारदवि
 डयरश्चाणिकोटिबीजशतानिच। सर्वतद्रस्मनिजनिजतं यत्रादत्तानिरामयः। १०
 ॥ गवामनेकवत्सनिंक्षीरस्याप्यकवत्सिताक्षीरचत्पशपातज्ञानंनिगिनांच
 गवांतथा। ७ अथपदेबंधामाहायमामतिनिमीमतिच। मामतिबध्यतजंउ

निममेतिप्रचुच्यता। ८ मनसोह्युन्मनीचावादधैतनेवलज्याता। यदाउउन्मनीचा
 वंतदातत्यरमंपदं। ९ हन्यान्मुष्टिजिराकारांक्षुधायीस्यंडातउषं। ब्रह्मज्ञानंनडा
 नातिविभुक्तिर्निबुच्यता। १० इत्युन्नरगीतासूक्तितीयोधायः॥ ॥ श्रीनगवाउवा
 च। अनंतपारंबज्जवदितव्यमलश्रकालाबज्जविघ्नताच। यश्चारभूतीतडपा
 सितव्यं। हेसोयथाक्षीरमिवांबुमिश्रः॥ ११ उराणंभारतंवेदाः शास्त्राणिविवि
 धानिच। पुत्रदारादिसंसारोयोगान्पामस्यविघ्नकृतं। १२ अर्जुनउवाच। इ
 दंज्ञानमिदंज्ञेयंतसर्वं। आउमिहृति। श्रीनगवाउवाच। अपि वर्षसहस्रा

कोमर्वाशाः सर्वविक्रयीः सर्वे निषिद्धकंठवाकर्मनिर्बन्ध्याः ॥ २५ ॥ निमिषं नि-
 मिषार्धं वा यत्र तिष्ठति योगिनः ॥ तत्र तत्र कुरुते त्रयं यागं निमिषं वरं ॥ २६ ॥ निमि-
 षं निमिषार्धं वा प्राणिध्यात्मचिंतकाः ॥ कुरुते कोटि सदृशाणां ध्यानामर्कविशेष-
 ण ॥ २७ ॥ ब्रह्मज्ञानाग्निना नित्यं दह्यते ॥ उष्णपातके मित्रा मित्रं सुखं दुःखं दृष्टमि-
 दं शुभाशुभीषानापमानकं पाथित्यानिंदाप्रशीसको ॥ निद्रां नंदहरश्चायं ॥ २८ ॥
 कंथाशीतनिवारणं ॥ अस्त्रानं च हिरण्यं च शार्कं शाल्योदनं तथा ॥ समानैर्वि-
 तये योगी यदि चित्तमवेक्षते ॥ २९ ॥ हृतलक्ष्यं केवल्यं पुनर्जन्म न विधातुं ॥

निद्राहारानिराहारो निद्रानेव प्रतियरु ॥ ३० ॥ असतो वासतो वा पिशेम पानं हि-
 ने द्दिन ॥ शीते हि प्रावरः कां धीं विप्रचिंतानि वारणं ॥ ३१ ॥ अवलाकिशवे भक्ति-
 विप्रके किंप्रयोजनं ॥ यदेका ब्रह्मविद्भुक्ते जगत्तर्पयति स्त्रियं ॥ ३२ ॥ तस्माद्ब्र-
 ह्मविदादयं ॥ यद्यस्ति वसुकिंचन ॥ कुरुते तिष्ठति यस्यां न योगाभ्यासे न जी-
 र्यते ॥ ३३ ॥ सतारयति दातारं दृशं पूर्वदृशापरान् ॥ यती हास्तजनं दद्याद्देहं
 दद्यात्पुनर्जने ॥ तद्धेतो मरुता उच्यते ॥ लंसाभारापनी ॥ यतिर्यस्य ग्रहे च
 केतस्य च कंदरिचर्यं ॥ ३४ ॥ हरिचर्यस्य शरुचोक्तस्य चोक्तं जगत्तर्पयं ॥

धरूपवासुदवस्य चलं वाचनमववा ३७ चलं संयासिनोरूपमवलं प्र तिमा
दिकं। अहिरिवजनयोगं सर्वदावर्जयेद्यः कृणुमिवसु नारी मप्रका मो वि
रागी। विषमिवविषया नैम न्यमानोदुरंतां जगति परमहंसा मुक्ति भावं सम
ति। ३८ यथारविः सर्वरसा न्युत्ते क्त जताशनश्चापि हि सर्वजदः। तथापि या
गी विषया न्युत्ते क्त न लिप्यात कर्मशुभाशुभिन। ३९ ध्याननेन योगारणि मंथ १३
नेन पंसात्मकं कर्मगुणंधानन। ज्ञानाग्निना वायुसमच्चित्तनदग्धं युगाते नि
वकर्मबंधे। ४० ब्रह्मदेने वज्रानाति विमुक्तिर्निवसुच्यते। समानं सर्वजं

हनां ब्रह्मसूत्रेण कथ्यते। ४१ ज्ञानं तु निराकारं ब्रह्म सूत्र निराकृतिः। संचित्य
निर्मलं जातं चित्या चित्य विवर्जितं। ४२ सर्वचिता विनिर्मुक्तं वि चित्य विमलं न वे
रात्कृत्तरणी० तृतीयो ध्यायः। मनो हि द्विविधं प्रोक्तं शुद्धं वा शुद्धमववा। अशु
द्धं कामं संकल्पं शुद्धं काम विवर्जितं। ४३ मन एव गनुष्याणां कारणं बंध मोक्ष
यो। बाध्यात विषया संगो मोक्षे निर्विषयं मनः४४ यदा निर्विषयस्तत्र तदा मु
क्तिश्च कथ्यते निरस्त विषया संगं त मोक्षं कारवर्जितं। ४५ यदा प्रोत्पन्ननीभा
वं तदा तत्परमं पदं। तावाद् व निराद्यं व्यावृद्धिः क्षयं गताः॥ ४६ एतत्का

नचध्यानवशेषो न्योयं यविस्तरः नैव चित्तं न वा चित्तं मविं त्यमेव च ॥ ४७ ॥ यदा
 हरविनिर्मुक्तो ब्रह्मसंपद्यत तदा ॥ स स्वरं वर्जयेत्प्राज्ञः अस्वरं जावयेत्पुनः ॥ ४८ ॥
 अस्वाराण्यजावेन अजावे जावयेत्सुधीः ॥ अजावे जावमापे न जावे कुर्यान्निराश्र
 यं ॥ ४९ ॥ अमनस्कमनश्चैवान किंचिदपि चिंतयेत् ॥ अन्यथानिगानकोता जाव
 नदुहिता न्यथा ॥ ५० ॥ तदेव निष्कलं ब्रह्म निर्विकारमनिदितां तदात्मानं परं ॥ ५१ ॥
 वा ब्रह्मैव जायात क्वं ॥ ५२ ॥ निर्विकल्पमरूपं बहवो ह्येतवर्जितं ॥ ध्यानं ध्यानं
 विनिर्मुक्तं अक्षराक्षरमवच ॥ ५३ ॥ न निराधेनोत्यतिर्न बंधो न च साधनी ॥

नमुमुक्षुर्न विमुक्तः एतविपरमार्थतः ॥ ५४ ॥ एकरवत्तु बोधव्यो जाय स्वप्नमुष
 मिषा ॥ छानत्रयमतीतस्य पुनर्जमनविधाता ॥ एकरवद्विभूतात्मा ह्यतस्ततव
 वस्थितः एकधा बद्धधा वै बहू श्यात जलचंद्रवत् ॥ शबमाया हृतो यावधा व
 त्रिषतिर्वा वारः ॥ तिचेतमसिचि कर्त्तुं म कामवानुपश्यति ॥ ५५ ॥ हृतं पयसि ह
 दं च सर्वं नृत्तं वस्थितं ॥ शतधा मथयेत्तत्र मनो मयानयोगतः ॥ ५६ ॥ ज्ञाना
 मिबुद्धिदंडे न ज्वारवनतत्परः ॥ वासुदेवे सर्वमति समहात्मा सदुर्वजः ॥
 ५७ ॥ यदक्षरं परं ब्रह्म यस्मिन् शीरो परं पदे ॥ तत्पदं च विजानीया धां दीर्घकु

नमात्मनः॥५॥ देवस्य ह्यणी वेदितये शब्दब्रह्म परं वयता शब्दब्रह्मणि निष्ठातः
 परं ब्रह्माधिगच्छति॥६॥ हृदये च जगत्सर्वं सूर्यो दिवि यथो शुभिः॥ सर्वं नृत्तनिवा
 सात्मा वा सुदेव स्यात्सहं॥७॥ आत्मानं मेतरात्मानं परमात्मनियोजयेत्॥ एवं
 पश्येत्सदा सर्वं तदा भवति निश्चलः॥८॥ यनाय नहि जावे न युज्यमानो भव नरा॥
 तनतन्मयतां याति विश्वरूपयदा जयता॥९॥ बहिर्चमति यः कश्चित्पुत्रका
 दहस्तमोश्चरं स्वयदेपायसं त्यक्त्वा निद्राम टति डमति॥१०॥ इदं तीर्थं मिदं ती
 र्थं त्रमेतता यसा जनाः॥ आत्मतीर्थं न जानति सा स्वजालन मोहिताः॥११॥

१५

र्थं पुत्रपुत्रयज्ञे काष्टपाषाणान्मायप्रतिमासोमनोयेषां तनरा मूढचेत
 सः॥१२॥ इति नमध्वेययाति तं क्षीरमध्वेयया घृतं तथो सर्वगतोदकोदहृदेह
 व्यवस्थितः॥१३॥ अनादृतं च यच्छतं स्पृशेत्स्य यत्परं विंदात् यस्तु मेत तं
 मयोगीच्छेत्संशयः॥१४॥ पुण्यपापमयाश्चैवायनान्यपंचादवताः जीवेन
 सह गच्छति यावत्तत्रैव न विंदति॥१५॥ पापं दहति पापाग्निः पुण्यं न सह संम
 तः पुण्यपापविनिर्मुक्तः एष योगाविधा यता॥१६॥ हृतिरग्निमनो हृषः सं
 तोषसमिधो घृतं॥१७॥ याणि पश्यन् रुचाया यजेत्स च दीक्षितः॥१८॥

अनेनक्रमयोगनपरिवृजतियोदिजः सप्रवेनैवचात्मानं परं ब्रह्माधिगच्छ
 ति ७२ सकलेदृश्यमानेन भावं युंजीत योगिनः निःश्चलेदृशनि नास्ति च भावो
 भावना कृतः ७३ चक्षुरायस्थितं दिव्यं प्रस्फुटं मनवर्जितं तादृशं व्यापकं शं
 शुं ध्रुवं बंधादिषु च्यात ७४ मनादिमनमध्यस्थं मध्यस्थं रमणीयं चामन
 सामन आलोच्य स्वयं सिध्यति योगिनः ७५ मननं तेनैव चिन्तं च चिंत्यं मनविव
 र्जितं स्वभावे भावमाश्रित्य भावं युंजीत योगिनः ७६ न परं तेनैव चात्मानं अपरं
 अवलोकयेत् अत्यंतं प्रकाशं उद्यत्समीक्ष्य तोषि श्रियः ७७ निर्युगं तं

१६

कातरि निर्लपे परमं पदं सदातीतं क्रमातीतं सत्तीतं परं स्थितं ७८ अर्जुन ० अरं
 दृच्छाणां विंदणीतानां सारमुत्तमं येन विज्ञानमाप्नोत वै विदामिकेशव ७९ श्रीन
 भारतस्य यथा सारं मया गीता स्वयं कृता गीतानां सारमुद्धृत्य शृणु वक्ष्यामि ते जय
 ८० सर्वतज्ज्ञानिराभासं सच तद्ब्रह्मात्मकं सर्वत्र परमात्मानं अक्षरं परमं पदं
 ८१ अनादिनिधनो देव आत्मयोनिरिति ध्रुवं आकाशं परमं पाथशिक्षादिगु
 णवर्जितं ८२ देवयज्ञेन कोतयदहं तबीजमव्ययं यो सो परमा सो रयानि
 ध्रुवं परतराण च ८३ आदिहेतोर्मया सृष्टं पृथक् चैतन्यं तथैव च सकलं न वा त

हे त्रैलोक्यं परमं पदं। ७४ अर्जुन च त्वसादनं द्यावंतं रुषिद्वताः। अथ मुक्ति
 महाबाहो च त्वसादनं जयः। ७५ प्रमाणां वदत चानोसां स्वमर्हति योगिनां
 तेषां निष्ठा प्रकुर्वीत सर्वपापं व्यपोहति। ७६ कथितं तमहापातु देवानां यच्च उ
 ल्लभं। मध्यतस्तारजन्मत्रिपथा विपथांतरा। ७७ पुष्पमध्ये यथा गंधः सुतीन
 थांतरा स्त्रितः। पिंडमध्ये तथा जीवदुर्लभं तल्लये सदा। ७८ क्षीरमध्ये यथा
 सर्पिः काष्ठमध्ये यथा हविः मायया प्रिययोगेन योगिनिष्ठतिनात्मनि। ७९
 किं गते शुक्लरुद्रैर्नानातीर्थाणि सेवते स्वष्टदेवतात्मानं स्वमुक्तिर्याति

निश्चतं। ८० इडा भगवती गंगा पिंगला यमुनानदी तस्य मध्ये प्रयागं उक्ते जा
 नाति स योगवित्। ८१ इडा च। हतिवामनपिंगला ये मुनयः सीतस्य वदन्ति। ८२
 डा पिंगलयोर्मध्ये शुशुक्लां परिकल्पयेत्। ८३ वाग्जालं सर्वशास्त्राणि न च दृष्ट्वा
 पराणि च। न वशावायुराकाशं हिति तज्जो न विरसं। ८४ मनो प्रमाथिमनिनं
 गूढार्थं कथितं तव। अनित्यो नित्यतीयाति सदा नावेन पश्यति। ८५ शून्यं वि
 जमाकाशं निर्वर्णं ध्रुवमीश्वरं। तवा दहे मया ख्यातं यथा सामसुगीयात। ८६
 मुयही तं उक्ते व्यञ्जने कडाण चेत्तसा। साक्षाद् विंदुः शिवो देहेऽप्यंतरा मृतव

३०९

धीणी हि भारतोदधिपंकेतगीतानिर्मेद्यनस्पच। सारमुद्धृत्य तस्मिन् अर्जुनस्य
मुखे प्रकृतं ॥ मलनिर्गमनं प्रसां जलस्नानं दिनदिने। स ह्यतीते कजाप्येन स
सारमलनाशनं ॥ सर्वतीर्थमयी गंगा सर्वद्वयमयो हरिः सर्वशास्त्रमय
गीता सर्वममयो मयुः ॥ इत्याचारदमाहि मादान स्वाध्यायकर्मणां ॥ १८
यं उपरमोधमयि योगेनात्मदर्शनं ॥ २०० ॥ ॥ इति श्रीउत्तरगीतासूपनि
षत्सु ब्रह्मविद्यायां योगस्वामी कृष्णार्जुनसंवादे चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥
मातुः ॥ श्रीरत्न ॥ ॥ जीवन्मुक्तस्यैव उल्लेखः ॥ ॥ ॥ ॥